

Євгеній Дубчак

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ НАУКОВЦЯМИ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Yevhenii Dubchak

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

RESEARCH OF THE PROBLEMS OF UKRAINE RELIGION HISTORY BY THE SCIENTISTS OF ST. VLADIMIR'S UNIVERSITY

The analysis of such university scientists' views as M. Vasilenko, S. Golubev, V. Lyaskoronsky and V. Parkhomenko on religion history was made. The activity of Kyiv metropolitan Peter Mogyla has been reviewed by S. Golubev; date of metropolitan's birth is defined possibly at the first time; his first steps on archimandrite position and attitude to the conclusion of the union with Catholicism have been considered; the question of occurrence of publishing in Kyiv and the first Kyiv-Pechersk editions were investigated. The general conclusion about strengthening the Orthodox Church has been made by Vasilenko thanks to efforts of Peter Mogyla. The attempts of the queen Olga to spread Christianity in the Rus have been marked by V. Parkhomenko; the significance and consequences of the religion change by the king Vladymyr have been disclosed; the fact of Tmutarakan state Christianization in the IX century in a context of the history has been adopted.

Key words: metropolis, Peter Mogyla, publishing in Kyiv, Kyiv Pechersk monastery, Christianity, Kyivan Rus, Byzantium, Queen Olga, King Vladymyr.

Проблеми розвитку релігії в Україні досліджувалися рядом вчених Київського університету св. Володимира. Найбільш вагомий внесок у вивчення питання внесли, серед інших, М. Василенко, С. Голубєв, В. Пархоменко та В. Ляскоронський.

Зокрема, певну цінність у дослідженні церковної історії має праця С. Голубєва «Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники», перша частина якої була видана у 1883 р.¹ Автору належить пріоритет у встановленні дати народження П. Могили - 1596 р., що було визначено С. Голубєвим на основі панегириків². У праці також містяться відомості щодо перших років життя діяча. Вчений зробив припущення відносно можливого навчання Могили у Львівській братській школі та згодом у закордонних університетах. Ним також було наголошено на впливі боротьби католицької пропаганди та православ'я на становлення особистості Могили, оскільки родичі останнього були палкими прихильниками християнства східного зразка³.

С. Голубєв одним з перших дослідив питання щодо вступу церковного діяча на військову службу в Речі Посполитій. На його думку, це було пов'язано з невдачами, які зазнали родичі П. Могили у Молдові та з їхнім особливим ставленням до польської аристократії та уряду⁴.

Навівши характеристику тодішнього коронного канцлера та гетьмана Станіслава Жолкевського, який надав П. Могили опіку, історик зробив припущення про участь останнього

¹ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького.

² Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 8.

³ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 25.

⁴ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 32.

у Цецорській та Хотинській битвах 1620 та 1621 рр. Окремо у праці вченим наведено дані про початок церковної кар'єри майбутнього митрополита після його переїзду до Київщини¹.

Науковий інтерес становить висвітлення питання вступу П. Могили до Києво-печерської архимандрії. На думку С. Голубєва, однією з причин цього могло стати його бажання підтримати православ'я у боротьбі з латино-уніатською пропагандою.² Дослідник виявив спроби завадити його планам деякими представниками духовенства. У творі розміщені відомості з приводу боротьби за посаду архимандрита.³ Вчений зазначив, що причинами відмови у підтримці кандидатури П. Могили деяких ченців стали: молодість претендента і його недосвідченість; державна постанова, за якою іноземцям заборонялося займати духовні посади; добрі відносини майбутнього митрополита із полоцьким архієпископом Мелетієм Смотрицьким. Слід зазначити, що в роботі встановлено і дату посвячення П. Могили на вище згадану посаду. Беручи за основу брошуру 1627 р., вчений припускав, що ця подія могла відбутися у грудні того ж року⁴.

У науковій праці проаналізовано намагання новообраного архимандрита досягти релігійного примирення з уніатами. Автор зазначив, що це була вже третя спроба, яка припадала на 1627-1629 рр., її ініціатором був М. Смотрицький⁵.

Дослідник, надавши багато матеріалу до біографії церковного діяча, зазначив, що його перехід на бік уніатів у 1627 р. відбувся через невдалу боротьбу з автономією монастирів, яка могла призвести до обмеження його влади⁶.

Автор розглянув питання щодо намірів М. Смотрицького примирити представників православ'я та латино-уніатів, зазначивши про скликання собору у Києві 8 вересня 1627 р. та про спроби здобути підтримку з боку Могили у 1628 р.⁷

У творі узагальнено відомості про проведення Гродецького собору, метою якого було вирішити питання стосовно укладання угоди з уніатами. На думку Смотрицького, перешкодою до єднання обох церков було непорозуміння. Як приклад він навів Люблінську унію 1569 р.⁸

С. Голубєв проаналізував твір М. Смотрицького «Апология своего странствования на Восток», в якому автор виправдовував свою поїздку на схід та намагався показати занедбане становище східної церкви. Також дослідник процитував передмову праці, в якій Смотрицький пояснював вибір її назви, наголосивши на значенні цієї мандрівки, яке полягало у зміні поглядів діяча стосовно православ'я⁹. На його думку, через розбрат із католицизмом, східна церква була сповнена ересью¹⁰.

Наслідком видання цієї роботи, як зазначив дослідник, стала відмова тодішнього митрополита Борецького та П. Могили від ідеї об'єднання церков, оскільки вони не підтримували безумовне підкорення православ'я.¹¹ Таке рішення змусило Смотрицького публічно вибачитися під час проведення чергового собору в Києві у серпні 1628 р.¹²

¹ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 53-55.

² Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 61.

³ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 68-73

⁴ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 74-79

⁵ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 92.

⁶ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 136-137.

⁷ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 158.

⁸ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 167.

⁹ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 172-174.

¹⁰ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 177.

¹¹ Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 185.

¹² Голубєв, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 200-202.

Згодом, як у праці зазначив дослідник, розпочалася боротьба полоцького архієпископа Смотрицького із православ'ям. Так, архієпископом було видано протестацію проти київського собору, що призвело до його остаточного переходу на бік уніатства.

Історик поставив питання про наступну спробу прихильників єднання досягти поставленої мети. Так, «коли на сеймі на початку наступного (1629) року православні надали скарги про порушення прав своєї релігії з проханням їх поновити, король, по бажанню ультра католицької партії, запропонував позивачам укласти угоду з уніатами»¹. Однак, як зазначив С. Голубев, представників східної церкви не влаштували умови, і Київський собор, який відбувся в червні того ж року, став провісником невдачі.

Вчений проаналізував питання щодо підозри київських ієрархів у хиткості релігійних переконань Могили та тодішнього київського митрополита Борецького. На відміну від Смотрицького, представники православного духовенства прагнули до об'єднання з католицькою церквою лише за умови рівності, а не повного підкорення. Також у дослідженні наведено думки інших вчених з приводу переходу Смотрицького на бік латино-уніатів².

С. Голубев розглянув питання про внесок П. Могили у розвиток Києво-Печерської лаври. У праці окреслено її становище, починаючи з кінця XV ст., та зазначено про вплив руху за об'єднання, який розпочався у кінці XVI ст. Як зауважив учений, відбулося морально-релігійне оновлення, яке на час зайняття посади архімандрита Могилою вже досить суттєво впливало на хід подій. Фундамент його діяльності був закладений попередниками Нікіфором Туром, Єлесеєм Плетенецьким та Захарієм Копистенським³.

Певну увагу автор приділив дослідженню релігійного життя у Києві. Так, наприкінці XVI ст. у місті розпочалося формування братства, завданням якого було відстоювання інтересів і захист православної церкви, а також турбота про просвітництво⁴. На його думку, датою остаточного утвердження вище зазначеної організації слід вважати 1615 р., коли відбулося об'єднання закладу меценатки Єлизавети Гулевич зі школою, яка, можливо, існувала при одній із киево-подільських церков⁵.

Автор розглянув питання стосовно значення візиту єрусалимського патріарха Феофана у 1620 р. до Києва та зазначено, що місто знову стало центром українських земель. Братство отримало декілька грамот від нього з настановами та благословенням. Слід указати, що у праці також зазначено і про поновлення західно-руської ієрархії, що призвело до невдоволення з боку уніатів. Як наслідок, розпочався новий етап боротьби з латино-уніатською пропагандою⁶.

У праці досить широко розкрито питання стосовно діяльності П. Могили в перші роки на посаді архімандрита. Як зазначив С. Голубев, архімандрит займався справами щодо відновлення прав на втрачені володіння, повертаючи їх шляхом набігів⁷. Також вчений наголошував на вживанні діячем заходів щодо дотримання чернечого способу життя. «Він намагався досягти покращення чернечого життя за допомогою настанов», наводячи приклади зразкових особистостей та Божих покарань за порушення чернечої обітниць⁸. У творі надано відомості щодо більш жорстких заходів⁹. Автор у сферу діяльності архімандрита відніс: піклування про зовнішню благоліпність лаври;

¹ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 204.

² Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 228-240.

³ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 225-226.

⁴ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 289.

⁵ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 294.

⁶ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 296-309.

⁷ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 315.

⁸ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 323.

⁹ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 332.

збирання відомостей про благодатні явища на її території; боротьбу з іншими християнськими течіями, такими як католицизм, протестантизм та унія. Дослідником також наведено сказання П. Могили, які присвячені власній діяльності¹. На думку С.Голубева, ці твори возвеличують історичне значення ієрарха, оскільки вони свідчать про його розуміння сучасного стану речей. У роботі розкрито такий важливий аспект діяльності П. Могили, як розвиток друкарської справи. За даними Голубева, в перші роки управління архімандритом було видано понад 15 книг, деякі з них аналізує автор². У творі узагальнено діяльність ієрарха щодо пристойного богослужіння. Науковець, окрім цього, проаналізував також діяльність П. Могили, пов'язану із намаганням розширити автономію Києво-Печерської лаври. На думку історика, найвизначнішим досягненням ієрарха є перетворення лаврської школи у вищій навчальний заклад³.

У праці С. Голубев вперше розкрив питання стосовно появи книгодрукування у Києві та перших киево-печерських видань. Ним надано відомості про заснування друкарні при лаврі в 1615-1616 рр. тодішнім архімандритом Плетенецьким⁴.

Становить інтерес матеріал з приводу участі П. Могили у русі на захист релігії в час міжцарів'я. Як зазначив науковець, архімандрит проводив переговори із впливовими особами, православними корпораціями та намагався об'єднатися із протестантами⁵.

Учений не оминув питання стосовно вимог, які висували православні та протестанти у вигляді 14 пунктів. Так, зокрема, вони прагнули досягти скасування так званих законів проти еретиків та трибунальних декретів 1627, 1628, 1629 та 1630 рр., вільного хрещення, шлюбу, зборів, влаштування учбових закладів, друкарень. Також у цьому документі можна знайти прояви їхніх прагнень щодо вільного доступу до короля, для чого вимагалось призначити двох осіб, які представляли б інтереси дисидентів (протестантів) та представників грецького віросповідання⁶.

У праці автором проаналізовано питання з приводу розгляду вище зазначених вимог спеціальних комісій. Завдяки брошурі віленського братства вчений в подробицях розкрив хід засідань комісії, що розглядала справу православних, та звернув увагу на її склад - очільником був король Владислав IV, а серед членів групи значилися дисиденти⁷.

Окремо С. Голубев проаналізував приготування сторін до коронаційного сейму. Так, наприклад, уніати використовували «літературну зброю», представники східної церкви прагнули здобути підтримку з боку козацтва та давали настанови депутатам⁸.

У праці оприлюднені редакції статей «для заспокоєння народу руського», прийнятих за наполяганням майбутнього короля під час засідання чергової комісії, яку було утворено згідно ухваленої постанови на виборному сеймі. За цим документом майже всі права східної церкви були відновлені в повному вигляді.

Науковцем було проаналізовано питання стосовно обрання Могили на посаду митрополита. На його думку, це було пов'язано із зацікавленістю православних депутатів, оскільки, по-перше, завдяки обранню нових осіб збільшувалася кількість представників східної церкви, що повинно було призвести до збільшення її фінансових можливостей, а по-друге, вони вважали, що представники духовенства повинні займати провідне становище в суспільстві⁹.

¹ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 355-364.

² Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 367-379

³ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 384-385.

⁴ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 386-387.

⁵ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 464-466.

⁶ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 473-476

⁷ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 486-487.

⁸ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 516-520.

⁹ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типография Г.Т. Корчак-Новацкого, 535-540.

У праці С. Голубев також приділив увагу питанню щодо поновлення прав православної церкви. На його думку, це була одна з найважливіших подій у житті руського народу. Причинами, які сприяли подібному успіху, були сприятливі обставини та наполегливість депутатів на засіданнях сеймів. Значну роль в цьому досягненні відіграв П. Могила¹.

Вчений розглянув питання стосовно посвячення П. Могили на посаду митрополита у 1633 р. та його перших рішень. Автор зазначив, що для події було обрано місто Львів. На його думку, діяч передбачив можливий супротив з боку Копинського та його прихильників². Першим розпорядженням митрополита було повернення Софійського собору, церков св. Миколая та св. Василя до православної кафедри³.

У 1898 р. вийшла з друку друга частина праці С. Голубева «Петр Могила и его сподвижники (опыт церковно-исторического исследования)»⁴. Учений один із перших проаналізував питання щодо кадрових змін після проведення виборного сейму у 1632 р. Ним було встановлено причини, через які попередні представники східної церкви не влаштовували протести, - розуміння марності супротиву та прагнення зберегти хороші відносини з новообраним митрополитом⁵.

Значну увагу приділено автором розгляду відносин Могили зі своїм попередником Копинським, який не бажав визнавати ієрархічні зміни. Науковець, намагаючись обґрунтувати свою позицію, наголошував, що релігійні діячі належали до різних угруповань. Так, останній був прихильником консервативізму на відміну від Могили. Дослідник також навів перелік заходів, які вживав новий митрополит для вирішення конфлікту, та зауважив, що невдалі спроби Копинського у боротьбі з П. Могилою лише посилювали його неприхильність до останнього⁶.

Певну цінність має думка автора щодо обрання П. Могили на посаду митрополита з юридичної та моральної точок зору. Ученим було встановлено мотиви, які використовували православні депутати на виборному сеймі 1632 р. під час їхнього наполягання призначити нових осіб на нові посади: зацікавленість у збільшенні кількості представників східної церкви; прагнення покращити власне матеріальне становище; прагнення обрати очільників, які займають провідне становище в суспільстві й належать до литовсько-руської та польської аристократії⁷.

С. Голубев також виявив причини, через які були звільнені попередники, - уникнення нової хвилі протестів з боку латино-уніатів, їхня неспроможність вести боротьбу із православною церквою⁸.

Одним із перших учених дослідив питання стосовно прийняття так званих «статей заспокоєння». Ним була заперечена думка, висловлена у праці «История русской церкви» про те, що надання прав та привілеїв представникам східної церкви було особистою справою короля Владислава IV. В якості обґрунтування було акцентовано на те, що королівська влада в Речі Посполитій виявилась досить обмеженою, тобто без підтримки сеймових постанов володар не міг надати підлеглим привілеї за власним впадінням⁹. Встановлюючи хід перемовин щодо вирішення проблеми заспокоєння православних, С. Голубев зауважив, що питання про церковні бенедикції було одним із головних¹⁰. Значний інтерес представляє аналіз затвердженого сеймом диплому

¹ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 541-542.

² Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 545.

³ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 552.

⁴ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького.

⁵ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 3.

⁶ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 24.

⁷ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 37.

⁸ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 42-43.

⁹ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 66.

¹⁰ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т.І.* Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 70.

в результаті вище зазначених переговорів. Як вказав автор, не зважаючи на меншу кількість поступок порівняно із «статтями заспокоєння», ця угода була сприятливою для православ'я, оскільки її умовами були повна свобода віросповідання та офіційне поновлення ієрархії. Окрім цього король отримав можливість видавати грамоти представникам східної церкви. Як приклад історик навів факт призначення П. Могили на посаду митрополита¹.

У роботі С. Голубева також міститься огляд питання стосовно надання Владиславу IV підтримки з боку очільника католицької церкви Урбана VIII у його намаганнях, що, зокрема, сприяло остаточному закріпленню привілеїв православних на основі прийнятої на сеймі 1635 р. конституції.

Цінним є також обґрунтування С. Голубева з приводу ставлення П. Могили до унії з католицизмом. На думку автора, надсилання повідомлень до Риму стосовно згоди митрополита прийняти унію є хибними, оскільки ієрарх брав участь у перемовинах для того, щоб не налаштувати проти себе короля. Також вченим спростовано твердження латино-уніатських авторів про те, ніби використання церковним діячем латинських джерел при написанні праць є свідченням його прихильності до унії. Слід зазначити, що історик, відносно сподівань Могили здобути посаду патріарха після прийняття унії, вказав на те, що подібний хід подій міг відбутися лише за умови визнання почесного головування католицького очільника².

Значний інтерес щодо історії релігії становить праця М. Василенка «Очерк русской истории (1505-1650). Литовско-русское государство и Украина», яку він опублікував у 1911 р.³ Вчений дослідив нові аспекти релігійної історії Литовської держави та Речі Посполитої. Так, науковець робить висновок, що, починаючи з укладання Кревської унії у 1386 р., католицизм почало проникати на руські землі, а із середини XV ст. протестантські та інші течії також. Було піднято питання щодо збереження православ'я шляхом розповсюдження церковних книг, створення осередків, на яких обговорювались питання релігії, заснування шкіл, організації братств при церквах тощо⁴.

М. Василенко поглиблено дослідив питання щодо укладання Брестської унії у 1596 р. Значне місце у його роботі приділено розгляду літературної полеміки, яка розпочалася після її укладання. Так, вчений зазначив, що у 1597 р. написано декілька творів про Брестський собор: «Ектезис», в якому описано хід подій на соборі; «Синод брестський та оборона брестського синоду» Петра Скарги, який виступав проти участі мирян у церковних справах. У відповідь один із представників острозького гуртка Христофор Філалет написав «Апокрисис», заявивши про підтримку мирян та піднявши питання про утиски католиками православних⁵.

Аналізуючи становище православ'я у першій половині XVII ст., дослідник наголосив, що метою політики тодішніх митрополитів Іпатія Потія та Йосифа Рутського було окатоличення українського народу. Дослідник доводить, що саме українське козацтво стало порятунком для православного духівництва. Так, у 1620 р. за підтримки гетьмана Сагайдачного, єрусалимський митрополит Феофан посвятив Борецького київським митрополитом, а також шість православних єпископів на українські та білоруські кафедри. Однак у 20-х рр. з боку польського уряду посилювалися репресії⁶.

Авторові вдалося більш повно розглянути роль П. Могили, якого у 1632 р. обрали київським митрополитом. У праці також зазначено про поділ епархій між уніатами та православними. Такі рішення з боку сейму за сприяння короля були прийняті, зокрема, через загрозу нової війни з Росією. За рішенням голови київської митрополії братську школу було реорганізовано в колегію, яка стала культурним та релігійним осередком в Україні та Білорусі. За своїм характером цей освітній заклад не був національним, оскільки в ньому переважали латинська мова, польсько-латинська культура та церковний елемент. Результатами літературної діяльності митрополита стала робота «Камінь», спрямована проти колишнього ректора братської школи Саковича, який перейшов на бік унії. Також, шляхом редагування богословських книг, П. Могила домогся повернення

¹ Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т. I*. Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 73-74.

² Голубев, С.Т. (1883). Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники, *Т. I*. Київ: Типографія Г.Т. Корчак-Новацького, 226-231.

³ Василенко, М.П. (2006). Вибрані твори у трьох томах. *Т. I*. Київ: «Юридична думка».

⁴ Василенко, М.П. (2006). Вибрані твори у трьох томах. *Т. I*. Київ: «Юридична думка», 429-430.

⁵ Василенко, М.П. (2006). Вибрані твори у трьох томах. *Т. I*. Київ: «Юридична думка», 431-433

⁶ Василенко, М.П. (2006). Вибрані твори у трьох томах. *Т. I*. Київ: «Юридична думка», 434-437.

Софійського собору до православ'я. М. Василенком зроблено загальний обґрунтований висновок щодо зміцнення православна церкви завдяки зусиллям митрополита Могили¹.

Слід акцентувати, що певний інтерес становить праця В. Пархоменка «Древнерусская княгиня Святая Равноапостальная Ольга», видана у 1911 р.² Автор поставив питання про наслідки прийняття княгиною християнства. На його думку, ця подія могла покласти початок християнізації Русі, що привело б до «приєднання до родини культурних країн, сприяло появі та утвердженню в ній просвітництва, розвитку мистецтва тощо»³.

На основі літописних даних автор вперше надав біографічні відомості щодо княгині Ольги. Так, на його думку, вона мала варязьке походження. Переходячи до аналізу діяльності княгині, автор наголошує на проведенні нею адміністративної реформи з метою перетворити християнство на панівну релігію в державі.

Історик поставив під сумнів літописні дані стосовно візиту Ольги до Константинополя у 955 р. Так, за даними праці імператора Костянтина Багрянородного, ця подія сталася у 957 р., а за даними руського письменника Якова Мнихома хрещення княгині відбулося в Києві у 954 р. Пархоменко дослідив обставини хрещення Ольги. Погоджуючись з візантійським імператором щодо дати візиту до Константинополя, дослідник співставив руські, західні та візантійські джерела аби дати відповідь на питання з приводу часу хрещення княгині. Автор уважав, що Ольга, можливо, на Русі у 954 чи 955 рр. дізналася про християнство, а у 957 р. здійснила невдалий візит до Константинополя, де їй було відмовлено у намаганні охреститися та у спробах поріднити сина Святослава із візантійською принцесою. Після цього у 959 р. княгиня розпочала переговори із Священною Римською імперією. Однак спроби навернення християнства західного зразка не мали успіху. В. Пархоменко виявив декілька причин цієї невдачі, зокрема, відкладення візиту єпископа Адальберта, який мав стати послідовником покійного Лібуція, завдяки чому княгиня «мала час переконатися в неприродності своїх надій на далекий Захід, між тим у Києві все їй нагадувало про Візантію, і вона, звичайно, спілкувалася з християнами, які духовно були пов'язані з Царгородом та Східною церквою»⁴. Було здійснено ще один візит до Константинополя, на думку автора приблизно у 960 р, і, нарешті, княгиню охрестили. Ініціатива цього разу була за Візантією, яка прагнула отримати військову допомогу. Дана подія відбулася вже в часи правління Романа II. Дата поїздки визначена, зокрема, на основі матеріалів хроніки Регінона. Також В. Пархоменко зробив припущення щодо можливого перекичування подробиць обох візитів княгині у відомостях руських літописів щодо перебування Ольги у Царграді⁵.

Причиною невдалих спроб поширити християнську релігію на Русі стало, на думку дослідника, відставання в «історичному прозорінні» населення. Так, було наведено дані руських літописів про відмову Святослава прийняти християнство. Цю справу втілив в життя вже Володимир Великий.

Темі прийняття християнства присвячена праця В. Пархоменка «Начало христианства Руси. Очерк из истории Руси IX-X вв.» 1913 р.⁶ Заслугою вченого був розгляд питань про історію християнства до появи Русі, походження держави, християнство у Тмутараканській Русі, діяльність та походження князів, вибір Володимира на користь Візантії тощо.

Автор дослідив причину прийняття Руссю нової релігії. На думку дослідника, літописні свідчення про відправлення делегації легендарні. Пояснюючи причини вибору князя на користь Візантії, він акцентував на велич, культуру та політико-економічні зв'язки обох країн. Серед причин, які сприяли зміні релігії, автор виділяє можливість духовно-матеріального прогресу, встановлення тісних контактів з більш розвинутими народами.

¹ Василенко, М.П.(2006). Вибрані твори у трьох томах. Т. I. Київ: «Юридична думка», 437-438.

² Пархоменко, В.А. (1911). *Древнерусская княгиня святая равноапостальная Ольга(вопрос о крещении ее)*. Київ: Тип. «С. В. Кульженко».

³ Пархоменко, В.А. (1911). *Древнерусская княгиня святая равноапостальная Ольга(вопрос о крещении ее)*. Київ: Тип. «С. В. Кульженко», 1.

⁴ Пархоменко, В.А. (1911). *Древнерусская княгиня святая равноапостальная Ольга(вопрос о крещении ее)*. Київ: Тип. «С. В. Кульженко», 16-17.

⁵ Пархоменко, В.А. (1911). *Древнерусская княгиня святая равноапостальная Ольга(вопрос о крещении ее)*. Київ: Тип. «С. В. Кульженко», 18.

⁶ Пархоменко, В.А. (1913). *Начало христианства Руси. Очерк из истории Руси IX-X вв.* Полтава: Электрическая типография Г.И. Маркевича.

Можна констатувати, що внесок вченого в розробку питання полягає в аналізі хронологічної послідовності хрещення Володимира та киян. Дослідник дотримувався гіпотези О. Шахматова, за якою це сталося в один і той самий час. Окремо автором було надано аргументи на користь твердження щодо обізнаності війська про зміну релігії володаря. Поспішність у прийнятті цього рішення науковець пояснював спробою скористатися складним становищем Візантії з метою встановлення зв'язків з нею та створення відповідної обстановки у час прибуття візантійської принцеси до Києва.

Слід зазначити, що автор погоджувався із літописними даними з приводу прийняття християнства на Русі у 988 р. Дослідником було розглянуто також питання з приводу легендарної «корсунської перемоги»¹.

Іншою, не менш важливою, є тема, досліджена в розділі «Значение и результаты крещения Владимира и киевлян. Отношение Владимира к Византии и время учреждения на Руси митрополии. Успехи христианства на Руси при Владимире». На думку дослідника, Володимир намагався після прийняття хрещення підтримувати відносини із Заходом аби запобігти цілковитому впливу Візантії.

В. Пархоменко також розглянув питання щодо причин відсутності митрополії на Русі. На його думку, це пояснювалося небажанням мати церковну залежність від візантійців та через те, що «християн на Русі було ще небагато»². «Завдання Володимира, - вважає автор, - перш за все було місіонерське, а не церковно-організаційне, - повинно було спонукати його до церковного зближення переважно зі слов'янською Болгарією, яка могла надати йому слов'янські богослужбові книги, слов'янську писемність та перших слов'янських священиків»³. Пояснюючи успіхи у справі хрещення, автор зазначив, що за межами Києва цей процес проходив дещо повільніше, особливо на півночі, «тривалий час зберігалися старі основи народного життя та суспільного устрою Русі»⁴.

У праці В. Пархоменком доведено, що головними носіями нової для Русі християнської релігії були князі; християнство спершу з'явилося в Тмутараканській Русі ще на початку IX ст.; північна Русь до правління Володимира Великого була язичницькою; процес поширення християнства до правління Володимира був дуже повільним. В IX-X ст., як зазначив автор, у київському суспільстві переважав язичницький елемент, що чинило опір спробам навернути християнство, і спочатку ця релігія з'явилася на території Русі відповідно східному зразку.

У 1916 р. опубліковано написаний В. Ляскоронським нарис «Главнейшие черты общественно-политической и церковно-религиозной деятельности князя Владимира Святого и его заслуг в отношении Русской земли»⁵. На думку дослідника, прагнення греків, починаючи з III чверті X ст. встановити тісні відносини, поширити християнство та культуру на Русь, були пов'язані з напливом кочовиків у цей час, що загрожувало втраті торговельних шляхів⁶.

Автор зробив вагомий внесок у дослідження питання про історію прийняття християнства. Ним було, зокрема, виділено дві причини, які сприяли процесу християнізації, - суспільно-економічна та військово-політична. Також наближення Русі до Візантії у культурному та релігійному відношенні сприяло активізації відносин цих країн та їхній підвищеній взаємодії. Для першої прийняття єдиної монотеїстичної релігії, зокрема, сприяло згуртуванню населення для протидії кочовикам.

Істориком у праці поставлено під сумнів літописні свідчення щодо християнізації Русі, зокрема, що стосується місця прийняття нової релігії Володимиром та його вимоги одруження із сестрою імператора Василя II. Автор висловив припущення, що літописний Корсунь міг бути

¹ Пархоменко, В.А. (1913). *Начало христианства Руси. Очерк из истории Руси IX-X вв.* Полтава: Электрическая типография Г.И. Маркевича, 180.

² Пархоменко, В.А. (1913). *Начало христианства Руси. Очерк из истории Руси IX-X вв.* Полтава: Электрическая типография Г.И. Маркевича, 183.

³ Пархоменко, В.А. (1913). *Начало христианства Руси. Очерк из истории Руси IX-X вв.* Полтава: Электрическая типография Г.И. Маркевича, 185.

⁴ Пархоменко, В.А. (1913). *Начало христианства Руси. Очерк из истории Руси IX-X вв.* Полтава: Электрическая типография Г.И. Маркевича, 186.

⁵ Ляскоронский, В.Г. (1916). *Главнейшие черты общественно-политической и церковно-религиозной деятельности князя Владимира Святого и его заслуг в отношении Русской земли.* Нежин: Типо-лит «Печатник» бывш. Меленевского.

⁶ Ляскоронский, В.Г. (1916). *Главнейшие черты общественно-политической и церковно-религиозной деятельности князя Владимира Святого и его заслуг в отношении Русской земли.* Нежин: Типо-лит «Печатник» бывш. Меленевского, 6-11.

частиною Києва. Гіпотеза стала підґрунтям для висновку В. Ляскоронського про те, що християнство з'явилося на Русі ще у IX ст.¹

Заслугове на увагу висновок автора щодо сприяння православ'я централізації руських племен та щодо здійснення спроб поширення християнства місіонерами із Західної Європи, які водночас намагалися займатися і політичними справами. Так, у X ст. єпископ Брунон, окрім читання проповідей, прагнув посприяти укладанню союзу печенігів із Володимиром².

Отже, питання історії християнської релігії, проблеми її становлення та розповсюдження в Україні всебічно досліджувались науковцями Київського університету. Праці видатних вчених, зокрема, М. Василенка, С. Голубєва, В. Ляскоронського та В. Пархоменка щодо релігійної історії є вагомим внеском у розвиток вітчизняної історичної науки. Науковцями встановлено важливі дати щодо християнізації Русі, визначено провідні ролі очільників київської держави та церкви, висвітлено спроби поширити християнство на руській території ще за часів правління княгині Ольги, значення та наслідки зміни релігії князем Володимиром.

С. Голубєв, зокрема, проаналізувавши діяльність київського митрополита Петра Могили, ймовірно, першим встановив дату його народження та дослідив юнацькі роки майбутнього митрополита, а також вперше розкрив питання стосовно появи книгодрукування у Києві та перших киево-печерських видань. М. Василенком зроблено загальний обґрунтований висновок щодо зміцнення православної церкви завдяки зусиллям митрополита П. Могили.

В. Ляскоронський, досліджуючи діяльність князя Володимира, виокремив причини, які сприяли процесу християнізації Русі. В. Пархоменко дійшов висновку, що уведення нової релігії було історично необхідним, оскільки, як наслідок, уможливило духовно-матеріальний прогрес, встановлення тісніших контактів з більш розвинутими народами. Також автор піддав сумніву літописні свідчення щодо руських делегацій та хронологічної послідовності хрещення Володимира та киян.

References:

1. Golubev, S.T. (1883). *Kievsky mytropolit Petr Mogyla i ego spodvyzhnyky* [The Kyiv Metropolitan Peter Mogyla and his supporters], *Vol. I*. Kyiv: Typographiya G.T. Korchak-Novatskogo. [in Russian].
2. Golubev, S.T. (1898). *Kievsky mytropolit Petr Mogyla i ego spodvyzhnyky* [The Kyiv Metropolitan Peter Mogyla and his supporters], *Vol. II*. Kyiv: Typographia S.V. Kulzhenko. [in Russian].
3. Vasylenko, N.P. (2006). *Vybrani tvory u trioh tomah* [The selected works in three volumes]. *Vol. I*. Kyiv: «Jurydychna dumka». [in Russian].
4. Liaskoronsky, V.G. (1916). *Glavneyshie cherty obshchestvenno-polytycheskoy i cerkovno-religioznoy deyatel'nosti kniazia Vladimira Sviatogo i ego zaslug v otnoshenii russkoy zemli* [The main features of social, political and church-religious activity of the knyaz Vladimir the Saint and his merits concerning Rus land]. Nizhyn: Typo-lyt «Pechatnyk» byvsh. Melenevskogo. [in Russian].
5. Parkhomenko, V.A. (1911). *Drevnerusskaya kniagynia sviataya ravnoapostalnaya Olga (vopros o kreschenii ee)* [The Ancient Rus princess the saint equal-to-the-apostoles Olga (the issue on her baptism)]. Kyiv: Typ. «S. V. Kulzhenko». [in Russian].
6. Parkhomenko, V.A. (1913). *Nachalo hrystianstva Rusi. Ocherk iz istorii Rusi IX-X vv.* [The beginning of Christianity of Rus. The essay from the history of Rus IX-X centuries]. Poltava: Elektrycheskaya typographia G. I. Markevicha. [in Russian].

¹ Ляскоронский, В.Г. (1916). *Главнейшие черты общественно-политической и церковно-религиозной деятельности князя Владимира Святого и его заслуг в отношении Русской земли*. Нежин: Типо-лит «Печатник» бывш. Меленевского, 12-15.

² Ляскоронский, В.Г. (1916). *Главнейшие черты общественно-политической и церковно-религиозной деятельности князя Владимира Святого и его заслуг в отношении Русской земли*. Нежин: Типо-лит «Печатник» бывш. Меленевского, 17-18.